

*Бабкен Симоњан**

*„У царству турскоме ко гођ вјерује у свеца
Мухамеда, он се зове и јест Турчин.“
Вук Стефановић Караџић*

Аутор говори о најважнијим аспектима вишевековне политике Османлијске империје и о ономе што је та политика донела источнохришћанским народима који су у њој живели. Поредиши историју Јермена и Срба, наводи примере из 500-годишњег турског јарма на Балкану, међунационалних сукоба босанских Срба и муслимана у периоду 1992–1995, и крваве историје Јермена, који су 1915. године доживели од Турака незапамћен и најчудовишнији геноцид у историји човечанства.

У тексту аутор указује на борбу Јермена и Срба, који су постали жртве политике пантурцизма. Етничко чишћење Западне Јерменије од Јермена, као и етничко чишћење Хрватске и српске Босне од Срба показују историјску трагедију двају нападених народа.

Почетком 1990. године поново се постављало питање опстанка Јермена и Срба.

Национално буђење омогућило је да се Јермени и Срби бране од нових рушилачких похода османлијске идеологије, која има за циљ да уништи све хришћане и све што је хришћанско.

Користећи драгоцене и ретке изворе, аутор тумачи политику коју су водили турски султани у Османлијској империји, јер основна идеја политике пантурцизма је увек била онемогућавање националних покрета источнохришћанских народа.

Наравно, аутор говори и о опасности од пантурцизма у садашње немирно време када се поново поставља питање опстанка Јермена у Карабаху и Срба на исконским српским просторима ван Србије, јер све што се дешавало од 1988. године умногоме је утицај идеологије пантурцизма.

Жртве међунационалних сукоба су обично земље с мешовитим саставом, па је појава нових жаришта у југословенском рату била неизбежна, будући да се говорило не само о прекрајању територија, већ и о самоопредељењу и независности народа. Сада, када су у разним деловима света, посебно у Закавказју и на Балкану, избили немири и

* Бабкен Симоњан је јерменски публициста, есејиста, преводилац и песник. Члан је Савеза писаца Јерменије и Удружења књижевника Србије.

када је пламен рата захватио претходну Југославију, поново се сукобљавамо с пантурцизмом.

Пантурцизам није само идеологија већ и стратегија. После доласка на власт младотурака, он је постао и државна политика. То је идеологија турске буржоазије, чији се корени морају тражити још у претензијама феудално-султанског османизма и панисламизма. У периоду његовог настанка, практично су поновљене основне поставке панисламског програма који је формулисао султан Абдул Хамид. „Доћи ће дан“, писао је он, „и сви ће верници, као један, устати да раскину неверничке окове. И тада ће се ујединити 85 милиона муслимана под енглеском влашћу, 30 милиона муслимана у холандским колонијама и 10 милиона у Русији“.

Вечна идеја пантурцизма јесте стварање „јединствене турске нације“. Пантурцизам није толико национална, колико расна теорија која није постављена на националној, већ на расистичкој основи. Њен задатак гласи: изборити се за владавину светом, и то постићи разарањем територијалне целовитости и суверености других народа путем окупације. Пре свега, пантурцизам постоји као политика геноцида и као насилна асимилација нетурских народа који живе у самој Турској. Највећи корак у оживљавању лозинке „Турска – Турцима“ био је геноцид над Јерменима 1915. године. Израз те лозинке постао је и принцип који је добио законску снагу. *У Турској не постоје етнички проблеми и сви њени житељи су Турци. Сагласно томе, у Турској живи једна нација, која не зна за класе и привилегије – турска нација.*

То је стара идеологија и политика паносманизма. Кроз историју бројни истраживачки радови и књиге јасно и тачно потврђују да наведено има карактер задатка, нарочито у политици савремене Турске.

Турци ће, вероватно, и убудуће (ако Турска и даље буде постојала као држава) наставити ту политику ради оправдања својих крвавих поступака према хришћанским народима. Довољно је навести пример Талат-паше, једног од младотурских крволока, о којем један од аутора, нехришћанин, пише: „У њему је туранска расна идеја била нашла свесног првоборца. Под његовом управом отпочело је чишћење Мале Азије од инородног елемента. По Талатовим наредбама и упутствима приступили су тамо истребљивању Јермена“.¹ Исти аутор пише и следеће: „Мустафа Кемал је још 1923–1924. путем размене становништва довео у Турску око три четврти милиона муслимана турске народности из Грчке, у замену за 1,400.000 Грка, Јермена и других хришћана. Тиме је од Турске начинио државу без народносних мањина“.²

Карактеристично је то да су Турци успели да створе утисак да је Турска по националном саставу једнонационална држава. То јој је омогућавало, а и сада јој омогућава, да без спољњег мешања асимилује народе који живе у неким деловима те државе, а који чине готово трећину њеног укупног становништва. Фактички, Турска је опет приступила решавању националног питања „на турски начин“.

¹ Есад-беј, *Алах је велик*, Београд, 1937, стр. 104.

² Исто, стр. 262.

Други аспект пантурцизма је политички: он истрајава на неопходности остварења светске турске државе. Та држава би захватила око 40 земаља са три континента – Азије, Европе и Африке. У листу „Јон“, од 21. марта 1962, Туркеш пише: „Делај, о Турчине! Зар већ нису наше Румелија (то јест Бугарска, Грчка и Југославија), Мађарска, Сирија, Иран, Палестина, Египат, Триполи, Тунис, Алжир, Крим и Кавказ... делај као сиви вук. Нека васкрсну стара времена, нек Турска загосподари над свима...“ На географској карти, објављеној у Анкари 1985. године, огромне територије свих земаља које се налазе у суседству Турске укључене су у њен „османски дом“.

У свим издањима речника турског језика реч „Турци“ има следеће објашњење: „Назив за народ који је у древним временима живео у Средњој Азији... Данас тај народ живи од Балкана до Кине“. У малој турској енциклопедији дата је следећа слика насељености Турака: „1. Турци из Сибира – Јакути; 2. Турци Туркестана – Узбекистанци, Казахстанци, Киргизи, Туркмени, Каракалпаци, Ујгури и остали; 3. Северни Турци – Татари, Чуваши и други; 4. Западни Турци живе у Азербејџану, Ирану, Турској, Сирији, Бугарској, Југославији, Грчкој, Албанији, Румунији и на Кипру“. У Турској, осим Турака живе Курди, Арапи, Туркмени, Каракалпаци, Татари, Гагаузи, Грци, Јермени, Лази, Грузини, Черкези, Адигејци, Кабардинци, Убихи, Ингуши, Чечени, Осетини, Лезгинци, Абазини, Срби, Шпанци, Французи, Италијани, Ајсори, Цигани. Пошто се говори о националним мањинама које живе у Турској, па и о Србима, рат између муслимана и Срба у бившој југословенској републици Босни умногоме је распиривала политика пантурцизма.

Многе занима када су се и како појавили муслимани у Босни. Интересовање за то питање изазвано је непознавањем босанске историје и недостатком неопходних информација. Многима се чини да су садашњи босански муслимани у ствари Турци, који су продрли и настанили се на Балкану. Међутим, у старој босанској држави муслимана није било. Они су се у Босни појавили у 15. веку. За Турску, кроз сва времена, Босна је имала огроман значај, не само као суседно гранично подручје с Аустријом и Венецијом него, што је нарочито важно, и као зона од стратешке важности за вођење ратних дејстава на западу. Турци су у Босни основали муслиманска насеља не толико из економских и социјалних колико из политичких разлога. На основу веродостојних извора, историчари су доказали да су овдашњи муслимани, у већини, нако словенског порекла (српског или мањим делом хрватског), као и њихови потомци, дуго себе сматрали Турцима, а како су се сродили и прилагодили исламским обичајима, постали су носиоци исламске идеологије. Њима је ближи срцу био Истамбул него Београд или Загреб. За босанске муслимане Турска је постала постојбином вере, културе и симболом дуговечности. Отуда нису случајно у Босни ратовале против Срба и турске трупе. Савремена Турска води политику старе Османлијске империје, с надом да поново претвори Босну у војну базу и учврсти

своје присуство у Европи, а потом, путем претњи, прошири зону својих интереса ка западу.

Српско-хрватским ратом су у земљи створени предуслови за појаву новог сукоба између Срба, Хрвата и муслимана у Босни и Херцеговини. Нова етапа рата била је у суштини борба између православних и исламизованих Срба, па се неизбежно појавио проблем очувања целокупности Босне и Херцеговине. А када се поведе реч о могућој подели Босне на три дела по етничком принципу поставља се питање с којим правом босански муслимани претендују на „свој део“ територије. Вековима спровођена политика Турске да су босански муслимани Турци, и да је Босна њихова историјска отаџбина, не једном је била узрок међунационалних сукоба. Када су Срби у Босни прогласили Републику Српску, тамошњи муслимани су се загледали у Исток с чежњом ишчекујући политичку и војну помоћ од Турске, коју су, наравно, добили, сматрајући да треба помагати „браћу по крви“. Истовремено, у руководећим круговима Турске водила се антисрпска политика. Најбољи доказ за то је цинична изјава некадашњег председника турске Тургута Озала, 13. фебруара 1992, поводом његове посете Балкану: „Циљ балканске посете је да окружимо Србију с југа, односно одоздо. Након тога идемо у Загреб да их заокружимо са севера и тада ћемо их видети“. А крајем 1992. године Озал је изјавио да Турска треба да размисли о османлијским границама, као интересним сферама, како би у 21. веку била поново империја. Додао је да Турску између Јадрана и Кинеског зида чекају догађаји за које мора бити спремна.

Сада, када је лако бити против Срба, зато што им је цео свет окренуо леђа, Срби су се опет појавили на раскрсници међунационалних супротстављања. У ова тешка времена неправде и лажи поново се крше права народа који желе да се врате својим коренима и да обнове своју некадашњу историјску државу. Томе је увелико сличан проблем Нагорног Карабаха. Истом таквом логиком Турска категорички одбацује прекрајање граница Азербејдана. Она машта о новим територијама (Косово, Босна, Санџак, Нахичеван, Карабах, Зангезур), с намером да сазда велики Туран. Због тога и врши притисак на велике државе света ради гушења национално-ослободилачких покрета источнохришћанских народа на Балкану и у Карабаху и порицања њиховог права на самоопредељење и независност. Јерменима је све то јасно, пошто су и њих кривили због „насртања“ на тзв. азербејданске територије.

У јеку догађаја у Карабаху турска штампа је активно почела да фалсификује истину, уз антијерменску пропаганду. Лист „Туркије“ писао је 27. марта 1989.: „Од најстаријих времена, с колена на колена, азербејдански Турци су насељавали те територије (имајући у виду Нагорни Карабах), и после припајања Азербејдана Русији тамо се населило 30 хиљада Јермена из Анадолије и 30 хиљада из Ирана. Карабахско питање стављено је на дневни ред захваљујући Русији, Сједињеним Америчким Државама, и, у тај проблем неупућеним, западним историчарима и писцима који, делујући у духу крсташа, иду

на руку Јерменима и окривљују Турке неправедним клеветатама. Почетком седамдесетих година јерменско питање су на дневни ред поставиле снаге које као средство за стварање велике Јерменије користе захтев за присаједињење Јерменији неодвојивог дела Азербејџана Нагорног Карабаха, с коначним циљем рушења турске државе и успостављања баријере између Турака из Анадолије и Азије, њиховог раздвајања и поделе“. У азербејџанској савременој историјској литератури разрађена је теза према којој су Јермени који живе у Азербејџану, а посебно Јермени који живе у Карабаху, заправо, досељеници из Ирана и Турске. О томе један од азербејџанских аутора пише следеће: „У току две године, од 1828–1830. у Закавказје се доселило више од 40 хиљада Јермена, а већи део тог броја населио се на најплоднијој земљи Нагорног Карабаха. Историјски је непобитна чињеница да до периода када је северни Азербејџан ушао у састав руске империје, а јужни остао под иранском влашћу, на територији данашњег Азербејџана нису живели ни јерменски ни руски становници, већ су они били само досељеници – придошлице.“³ Тако се добија чудна слика: до уласка Азербејџана у састав Русије на територији Азербејџана није било припадника других народа, а историја до краја 19. века и не познаје народ који се назива азербејџанским! Све се то тврди с намером да се Јермени из Карабаха прогласе „досељеницима – придошлицама“. Међутим, уз све то, постоји и наука која се зове етничка статистика.

Руски генерал Иван Паскевич два пута је упозоравао на неопходност да се досељеници отправе у Карабах, па је, у вези с тим, 28. августа 1828. године писао: „Уосталом, житељима села Узумчи, и трима оближњим јерменским насељима дозвољава се пресељење зато што им је та провинција ближа“.⁴ У наредби од 24. априла 1828. говори се „о наговарању већег броја досељеника, посебно оних сиромашних, да се преселе у Карабах где ће у свему бити намирени“. Истовремено у Карабах се доселио мањи број Јермена из Турске и Ирана, око 750 породица, тј. око 3.750 људи. Уз то, досељеници из села Узумчи били су Грци, а 300 јерменских породица из Карабаха вратило се натраг па је остало око 2.250 људи, тј. 1,7 процената.

Јерменима није тешко да разумеју догађаје на Балкану, јер су по много чему веома блиски онима у Карабаху. Ако се до 1990. године није могло говорити о политичким, војним и религиозним супротстављеностима на Балкану, нема сумње да су политички догађаји који су отпочели 1988. године у Карабаху, и који су потом захватили цело Закавказје, створили опасну ситуацију. Касније су прерасли у широке ратне операције, у нови геноцид над Јерменима. Злочини који су над јерменским народом извршени у Сумгајиту, Бакуу и Кировабаду нису били случајни, већ су засновани на политици пантурцизма, која има намеру да истреби Јермене. Средства јавног информисања за време погрома Јермена у Сумгајиту и Бакуу заузела су позицију ћутања, не

³ П. Мурадян, *История – память поколений*, Ереван, 1990.

⁴ Односи се на Нагорни Карабах.

обелодањујући крваве странице азербејџанске „новокомпоноване“ историје. А када су Јермени устали у заштиту својих права и када су Карабах поново населиле избеглице, чији су преци одатле и потицали, из Бакуа су почели да упућују прекоре Јерменима да „потежу“ за азербејџанском земљом. У вези с тим намеће се питање када су Азербејџанци успели да постану нација и да саздају отаџбину и културу, и на који начин су се Јермени показали као окупатори. Територију садашњег Азербејџана они упорно називају северним Азербејџаном, или једноставно Азербејџаном, и то кроз све историјске епохе – кроз праисторију, античку, средњевековну и новију историју. С времена на време, у ту етнографску номенклатуру укључују и територију Јерменије: „Древни споменици азербејџанског народа налазивши се на територији Јерменије и потицавши из времена незнабоштва, албанског⁵ хришћанства и ислама, због одсуства бриге о њима скоро су у потпуности ишчезли са лица земље“.

Потпуно је неважно што би споменици пре „ишчезнућа са лица земље“ требало прво да постоје, важно је да се о томе говори! Али, суштина је у нечему другом: ни у једном извору, било на којем језику, до 19. века, када се говори о Закавказју (тј. простору северно од реке Аракс) нема ни помена о постојању Азербејџана, па је, према томе, одредница северни неологизам, било да је реч о древној, било о новој историји.

Наведене чињенице о Карабаху које су историјски необориве пожурили су да превиде многи азербејџански аутори који себе сматрају научницима. Нема сумње, сличним примерима богата је историја босанских Срба, јер многи сачувани историјски документи и њихова културна баштина сведоче о постојању српске државе у средњевековној Босни.

Исламска идеологија Алије Изетбеговића има дубоке корене у Истанбулу или у Анкари. Своју личност и своје идеје он не црпи из заједничког европског чиниоца. Напротив, сматра да је драги камен на рукохвату исламске „моћне сабље“, која већ много векова штрчи забодена у срце Европе. Није искључено, такође, да ће већ сутра та сабља бити уперена у правцу Африке, Азије, Америке... Наиме, ради се о много далекосежнијим програмима – крвавој борби на живот и смрт, и победи религиозних идеја, за шта је Изетбеговић спреман да се жртвује. Сва сложеност и несрећа босанске кризе састоје се у томе да су Алија Изетбеговић и Фрањо Туђман гурнули босанске муслимане и Хрвате против тамошњих Срба, па је тешко давати прогнозе о томе шта чека Босну и Херцеговину и шта ће јој донети исламски фундаментализам.

Лидер босанских муслимана Алија Изетбеговић остаће веран слуга исламских идеја. У књизи *Ислам између истока и запада* објављеној у Београду 1988. године, о исламском покрету, учинио је покушај да мобилише муслиманске масе у региону и суседним земљама. Нису прошле ни две године, а у Сарајеву је изашла његова нова књига

⁵ Односи се на историјску Кавкаску Албанију, која нема никакве везе с Азербејџаном (видети: П. Мурадян, *История – память поколений*, Ереван, 1990).

Исламска декларација, што недвосмислено сведочи о томе да исламски свет, претрпевши поразе у три рата у 20. веку, покушава да делује идеолошким оружјем, стварајући претњу источнохришћанским народима. Наиме, обе његове књиге су отворени позив на уједињење исламског света и дихада против источнохришћанског света, односно продужетак османлијске политике. То се види и у политичким завештањима која су оставили, пред своју смрт, Махмед Емин Али-паша и Махмед Кечеџи Фуад-паша султану османлијске Турске Абдулу Азизу.

Истакнути турски маштари Али-паша и Фуад-паша умногоме су водили политику османлијске државе после Кримског рата и до почетка седамдесетих година 19. века. Они су тих година спроводили реформе, јер су узастопно, с већим прекидима, заузимали положаје великог везира и министра иностраних послова. Ти политичари су оставили занимљиве документе (писма, извештаји, примедбе, тестаменти) који омогућују да се употпуни слика о њиховим погледима на проблеме тога времена. Између осталог, Али-паша је писао у свом извештају: „Ми морамо пожурити да бисмо сломили планове устаника и спољних непријатеља, јер је потребни тренутак за то већ одавно дошао... чини се безизгледним, да је Porta још увек у могућности да својим снагама угуши, с једне стране, унутрашње немире, а с друге – под условом да не дозволи проливање хришћанске крви, да избегне новонастале спољне сукобе и, можда и рат; таквим свеопштим ударцима не може да одоли Османлијска империја, чак ни најмоћније царство. Ако сада, примера ради, узевши у обзир све ове прилике, целу Румелију испустимо из наше непосредне власти, онда ће се Епир и Тесалија ујединити са Грчком, Босна, Херцеговина и Бугарска са Србијом или ће у крајњем случају свака од ових провинција постати засебна кнежевина и, слично Румунији и Србији, само ће номинално зависити од Порте“.⁶

Није се случајно после пада Византијског царства и заузећа Константинопоља 1453. године османлијска Турска све време упорно борила за очување својих позиција на Балкану, желећи да оствари своју давну замисао – да начини велику турску државу. Жеља малобројних народа – Срба, Јермена, Грка и Бугара, који су живели у Османлијској империји да саздају своју историјску отаџбину увек је стварала атмосферу неповерења и подозрења у турским владајућим круговима. Основна линија идеологије пантурцизма била је усмерена на парализовање националних покрета хришћанских народа Османлијске империје, на сасецање у корену идеја њихове независности.

Као и Али-паша, Фуад-паша је велику пажњу посвећивао националним питањима у Османлијској империји. Из његових размишљања могуће је закључити да је слично свом колеги, јасно схватио суштину национализма. То је очигледно и из његових предузетих мера ради решења националног питања. Националну политику, према мишљењу

⁶ Из реферата који је састављен 30. новембра 1867, за време специјалне мисије Али-паше на Криту (Mordtmann, *Sambul und das Moderne Turkenthum*, B.d. 1-2, Lpz., 1876-1877).

Фуад-паше, ваљало је градити на подршци црквених разлика између разних народа Империје. Био је убеђен да само велике нације (Немци, Французи и други) могу да одрже своју државност, док су мали, као Срби и Јермени, осуђени на умирање: „Уједињена Немачка, Француска са 40 милионским становништвом, Енглеска, коју је јасно одвојила сама природа – све велике нације могу још на неко време да сачувају свака своју индивидуалност, снажну и корисну. Али нека тамо Црна Гора, нека Српска кнежевина или Јерменско царство, које не могу користити ни себи самима, ни свету, могу да буду само државе више или мање химеричке, и да представљају једино несрећне остатке старих раздора човечанства, неизбежан плен сваког новог освајача, политичка тела, штетна за прогрес, опасна за мир у свету. Наши хришћани, ослобођени од јарма који их држи потчињенима, сувише се журе да заузму своје некадашње територије. Посебно Јермени у том погледу испољавају необичну упорност. Правилно би било умерити њихов занос, омогућујући државну каријеру само онима који искрено прихвате темељне принципе наше Империје.“⁷

Завештање Фуад-паше и белешка Али-паше из Крита драгоцени су и занимљиви, јер омогућавају поглед „унутра“ у проблеме османлијске државе, будући да велики део извора из тог времена припада Европљанима. Иако су документи писани у различито време, различитим поводима, иако су их писали по нарави различити људи, спаја их брига за судбину Османлијске империје, каткад блиска по очајању, и покушај да се по сваку цену нађе излаз и спасе „тонући државни брод“. Од првог до последњег реда, завештање Фуад-паше прожето је осећањем немира, као код човека који више нема чега да се боји и нема потреба да лаже, ласка и угађа ради каријере, па почиње да говори што искреније може: „Империја османлијска је у опасности...“

Пантурцизам је прожео све слојеве турског друштва и заразио шовинизмом широке масе турског народа. Било да делују не признајући геноцид над Јерменима, било по питању Кипра или Босне, представници турског народа делују у потпуном сагласју.

Опасност од експанзије пантурцизма постаје све очигледнија и почиње да узнемирује светски поредак. Наиме, све више људи почиње да схвата да је пантурцизам злочин који цивилизовани свет треба да осуди.

Вековима је вршен геноцид не само над источнохришћанским народима већ и над споменицима које су сазидали чувени неимари. Својим рушилачким походима Турци су нанели огромну штету културној баштини Јермена, Срба, Грка и других народа. Многи споменици су били претворени у џамије, а сада се руше цркве и храмови православља и скрнавe гробови наших прадедова. Пошто све то сведочи о нашој вековној историји, Турци на тај начин желе да униште трагове нашег

⁷ Из политичког завештања Фуад-паше, објављеног у париским новинама „Revue de Paris“, 1. новембра 1896. године.

давног постојања на нашим исконским просторима. Што је најважније, све се то у Турској ради на државном нивоу.

Турска сада троши огромна средства и води медијски рат против источног хришћанства. У разним градовима, а највише у Анкари, штампају се књиге и разна издања с лажним и непостојећим документима и подацима. Тиме садашњи турски историчари стварају лажну историју за будуће генерације. Штампају се мапе на којима Турска обухвата огромне територије суседних па чак и несуседних земаља. Турска већ одавно, од распада Османлијске империје у Првом светском рату, сања не само о својим некадашњим границама већ и о великом Турану од Јадрана до Кинеског зида. У садашње време подигла је велику буку не само поводом Карабаха, Босне, Чеченије већ и у вези с међунационалним сукобима у самој Турској. Међутим, процеси који су почели, и још увек трају и продубљују се у Турској, неизбежно ће, пре или касније, довести до њеног распада.